

AJANKOHTAISTA:
KEKSITYT SANKARIT. MENNEISYYDEN SUULLISET JA
KIRJALLISET REPRESENTAATIOIT
PROJEKTIKUVAUS

Ulla-Maija Peltonen

Keksityt sankarit (engl. *The Invention of Heroes*) on Suomen Akatemian rahoittama folkloristiikan ja yhteiskuntahistorian alan tutkimushanke, joka on ollut käynnissä vuodesta 2006 ja päättyy vuoden 2008 lopussa. Projektin vastuullisena johtajana on folkloristiikan dosentti Ulla-Maija Peltonen Helsingin yliopistosta. Hän toimii myös erikoistutkijana ja arkistonjohtajana Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) arkistoissa.

Projektissa on tutkimuskaudella työskennellyt kolme palkattua tutkijaa: Helsingin yliopiston folkloristiikan oppiaineen jatko-opiskelija, väitöskirjaa tekevä filosofian maisteri Niina Lappalainen sekä post doc -tutkijat valtiotieteen tohtori Ilo-na Kemppainen Helsingin yliopiston yhteiskuntahistorian oppiaineesta ja filosofian tohtori Tarja Kupiainen Joensuun yliopiston perinteentutkimuksen oppiaineesta. Projektin johtaja Ulla-Maija Peltonen on saanut omaa tutkimustaan varten SKS:n tutkimusapurahaa puolen vuoden ajan vuonna 2007.

Hankkeessa tutkitaan, miten sankareihin ja sankaruuteen liittyvä yhteisöllinen koheesio ilmenee aktiivisena perinteiden käyttönä muuttuvissa kulttuurisissa konteksteissa. Keksityillä sankareilla viitataan sellaisiin toistuviin käsityksiin, joilla luodaan toivotun kaltaista kuvaa menneisyydestä ja vaietaan ei-toivotusta. Sana *keksiminen* tarkoittaa yhtä hyvin uudelleen löytämistä kuin sepittämistäkin (vrt. lat. *invenire*; engl. *invention, imagination*). Lähtöoletuksena on, että yksilölliset ja kollektiiviset käsitykset menneisyyden saavutuksista tai niiden kääntöpuolista ilmenevät erilaisina suullisina ja kirjallisina konstruktioina ja rekonstruktioina yhteiskunnassa ja yksilöiden elämässä. Sankaruuden tuottaminen on läheisessä suhteessa kerrontaan, joka liittyy sukupuoleen, luokkaan, uskontoon ja etnisiteettiin.

Hankkeessa hyödynnetään monipuolisia aineistoja 1800-luvulta nykypäivään: suullista perinnettä, muistitietoa, sanoma- ja aikakauslehtiä, koulukirjoja, haastatteluja ja sankaruus-temaan liittyvää kyselyä. Tutkimusaineistojen analyysissä ja tulkinnoissa

sovelletaan uusimpia kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimuksen laadullisia menetelmiä. Hanke liittyy läheisesti pohjoismaiseen tutkimusverkostoon *Historiebruk. Nordisk nätverk för studier av minnespolitik och användningen av det förflutna* ja eurooppalaiseen *National Histories in Europe* (NHIST) -hankkeeseen.

PROJEKTIN OSATUTKIMUKSET

Projektin johtaja Ulla-Maija Peltonen tutkii vaihtelevia mielikuvia sankaruudesta, toisin sanoen kansallista, etnistä ja sukupuoleen liittyvää sankaruuden tuottamista ja merkityksellistämistä. Hän tutkii eri aikoina tuotettujen julkisten ja ei-julkisten sankaruus-kuvien ristiriitaisuutta esimerkkinä Carl Gustaf Emil Mannerheim. Peltonen kysyy, mitkä kertomukset on hyväksytty virallisiksi ja mitkä puolestaan ovat jääneet epävirallisiksi kertomuksiksi. Muistamisen ja unohtamisen konventiot ovat keskeisiä myös sankaruuteen ja antisankaruuteen liittyvässä kerronnassa ja tulkinnoissa.

Post doc -tutkija Ilona Kemppainen kysyy tutkimuksessaan, mitä ovat suomalainen sankaruus ja sankarillinen suomalaisuus. Mihin tarpeisiin kunkin ajan sankaruuskäsitykset syntyvät, ja miten ne liittyvät kansalliseen itseymmärrykseen? Erilaiset sankaruuden muodot nousevat esille erilaisissa yhteiskunnallisissa tilanteissa. Arjen sankari ja sotasankari elävät nykyisessä sankaruuskeskustelussa rinta rinnan. Ne myös määrittävät sukupuolia, menneisyyttä ja nykyisyyden ihanteita. Millaisia miehiä ja naisia ovat suomalaiset sankarit – millaista suomalaisuutta sankaritarinoilla pyritään tuottamaan?

Hankkeen toinen post doc -tutkija Tarja Kupiainen tutkii sankaruuden sukupuolta ja esikuvallisuutta. Hän tarkastelee, miten *Kalevalan* ja sen taustalla olevan kansanrunouden tutkimus on tulkinnut ja luonut sankarikäsityksiä. Miten sankaruus tulkinnoissa rakentuu? Hän kysyy, millaiseen sankari-ideaan kalevalainen sankaruus perustuu. Tutkimuksessa puhutaan sankarirunoudesta ja sankareiksi tulkitaan kalevalaiset mieshahmot lukuun ottamatta Joukahaista, jonka elämänkaari piirtyy eepoksessa matalaksi. Kullervon sankaruus on ongelmallinen, sillä hänestä piirtyy esikuvan sijaan torjuttava malli, antisankari. Naisista selkeimmin sankariksi määrittyy sekä vastustajana että vastustettavana Pohjan akka, Louhi, mutta myös Lemminkäisen äiti ja Marjatta, Luojan äiti kantavat itsessään sankarin merkkejä. Kupiainen esittää, että Kantelettaresta ja sen perustana olevasta kansanrunoudesta löytyy näiden lisäksi useita naispuolisia sankarihahmoja.

Tohtoriopiskelija Niina Lappalainen tutkii työläissankaruuden tuottamisprosesseja kerronnassa. Tikkakosken tehtaalaisten tehdassalikulttuuriin kuuluivat konkreettinen ja verbaalinen huumori, tulokas- ja muu pilailuperinne sekä seksuaalisuuteen liittyvä huumori ja pilailu. Mitä merkityksiä suullisella perinteellä on yhteisöllisen identiteetin rakentumisessa? Kerronta nostaa toistuvasti esiin muun muassa sankaruuden ja antisankaruuden teemoja sekä ylpeyden ja nöyryyden vuoropuhelua. Lappalainen kysyy, millainen vaikutus teollisuuslaitosten lopettamisella ja palvelu- alatyöpaikkojen lisääntymisellä, *deindustrialisaatiolla*, on paikallisiin kulttuureihin ja huumoriperinteeseen.

PROJEKTIN TOIMINTA

Projektin tavoitteena on ollut paitsi tukea taloudellisesti tutkimustyötä myös tarjota tutkijoille korkeatasoisia tieteellisiä keskustelufoorumia sekä mahdollisuuksia verkostoitua kotimaisissa ja kansainvälisissä tutkijatapaamisissa. Projektin sähköpostikeskustelu sankaruuden määrittelyistä ja muista ajankohtaisista tutkimuskysymyksistä on ollut vilkasta ja tutkimuksellisesti inspiroivaa. Tutkijat ovat kokoontuneet temaattisiin projektikokouksiin ja järjestäneet yhden sankaruuden käsitteeseen keskittyvän poikkitieteellisen työseminaarin. Lisäksi tutkijat ovat olleet mukana järjestämässä kolmea kansainvälistä tieteellistä seminaaria. Projektin jäsenet ovat esitelleet töitään useissa kotimaisissa ja kansainvälisissä tutkijaseminaareissa.

Hankkeen kansainvälinen seminaaritoiminta on ollut vilkasta. Projekti oli mukana marraskuussa 2006 järjestetyssä monitieteisessä tutkijasymposiumissa *Memory and Narration. Oral History Research in the Northern European Context* Helsingissä yhteistyössä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, Helsingin yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitoksen ja yhteiskuntahistorian laitoksen, Kulttuuristen tulkintojen tutkijakoulun, Joensuun yliopiston sekä Finnish Oral History Networkin (FOHN) kanssa. Symposiumin pääpuhujina toimivat *Oral History* -keskuksen emeritusjohtaja Ronald J. Grele (USA) ja professori Joanna Bornat (Open University, UK). Loppupaneeliin osallistui lisäksi Missourin yliopiston professori John Miles Foley. Suomen lisäksi osallistujat tulivat Ruotsista, Norjasta, Tanskasta, Virosta, Latviasta, Venäjältä, Puolasta, Iso-Britanniasta ja Yhdysvalloista. Osanottajien tieteenaloihin kuuluivat folkloristiikka, kansatiede, historia, kirjallisuudentutkimus, kasvatustiede, uskontotiede ja antropologia. Symposiumin luennot ja istunnot olivat yleisölle avoimia, joten rekisteröityjen osanottajien lisäksi niitä seurasi myös varsin suuri määrä muuta yleisöä.

Syyskuussa 2007 hanke järjesti monitieteisen *Sankaruus*-käsiteseминаarin Helsingissä yhteistyössä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kanssa. Seminaari oli luonteeltaan keskustelevala työseminääri, jossa hankkeen tutkijat ja abstraktihaussa hyväksytyt esittelivät omia sankaruusaiheisia tutkimuksiaan ja problematisoivat sankaruus-käsitteen. Mukana oli folkloristiikan, etnologian, historian ja taideaineiden tutkijoita.

Marraskuussa 2007 hanke oli mukana järjestämässä Kulttuuristen tulkintojen tutkijakoulun ja Tarton yliopiston etnologian ja folkloristiikan oppiaineiden kanssa monitieteistä *Memory Landscapes* -jatkokoulutusseminääriä Tartossa. Lisäksi projekti kutsui marraskuussa 2008 vieraakseen professori T. G. Ashplantin (Liverpool John Moores University, England). Hän alusti SKS:n tutkijaseminaarissa aiheesta: ”The Heroism of Everyday Life: Masculinity, Class and War in the Life Stories of Scott Macfie (1868–1935) and George Hewins (1879–1977)”.

Projekti on mukana järjestämässä tutkimuseettisiä kysymyksiä käsittelevää *Oral History and Ethics* -symposiumia Helsingissä joulukuussa 2008. Se toteutetaan yhteistyössä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, Helsingin yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitoksen, Kulttuuristen tulkintojen tutkijakoulun ja FOHN:n kanssa. Symposiumin pääpuhujina toimivat Monash yliopiston (Australia) professori Alistair Thomson ja Tampereen yliopiston Tietoarkiston kehittämisspäällikkö, dosentti Arja Kuula.

PROJEKTIN JULKAISUT 2006–2008

Hankkeen kuluessa on valmistunut Ilona Kemppaisen väitöskirjatutkimus *Isänmaan ubrit. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan jälkeen* (2006), kolme toimitettua artikkelikokoelmaa ja kahdeksantoista artikkelia. Lisäksi hankkeessa viimeistellään parhaillaan monitieteistä artikkelikokoelmaa *Kirjoituksia sankaruudesta* (ilmestyy 2009), johon hankkeen tutkijoiden lisäksi kirjoittavat Anders Ahlbäck (historia, Åbo Akademi), Päivi Lappalainen (kirjallisuudentutkimus, Turun yliopisto), Erkki Railo (poliittinen historia, Turun yliopisto) ja Kirsti Salmi-Niklander (folkloristikka, Helsingin yliopisto). Tarja Kupiainen on toiminut Suomen Naistutkimuksen Seuran julkaiseman aikakauslehdessä *Naistutkimus – Kvinnoforskning* päätoimittajana 2006–2007. Niina Lappalainen saattaa väitöskirjansa loppuun Suomen Kulttuurirahaston Keski-Suomen rahaston apurahan turvin ensi vuoden lopussa.

HANKKEEN PUITTEISSA JULKAISTUA TUTKIMUSTA

KEMPPAINEN, ILONA 2007a: Kirkastettu sankaruus. Naisen sankarikuva sota-ajan Suomessa. – *Naistutkimus – Kvinnoforskning* 1/2007. (Vuoden naistutkimusartikkeli 2007.)

— 2007b: Sodan kuvauksesta sodan kokemukseen. Sotia koskevan historiakeskustelun laajeneminen ja moniarvoistuminen. – Jokisipilä, Markku (toim.), *Sodan totuudet. Yksi suomalainen vastaa 5.7 ryssää*. Helsinki: Ajatus Kirjat.

— 2006a: *Isänmaan ubrit. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan jälkeen*. Helsinki: SKS.

— 2006b: Isät, äidit ja isänmaan toivot – käsityksiä lapsista ja vanhemmuudesta toisen maailmansodan aikaisessa Suomessa. – *Historiallinen Aikakauskirja* 2/2006.

— 2006c: Kaatuneiden huolto ja sankaruuden suomalaiset tulkinnat. – Huhtinen, Aki-Mauri ja Rantapelkonen, Jari (toim.), *Sirpaleita sotilaskulttuurin rajoilta*. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu.

— 2006d: Kuolema, isänmaa ja kansalainen toisen maailmansodan aikaisessa Suomessa. – Kinnunen, Tiina ja Kivimäki, Ville (toim.), *Ihminen sodassa*. Jyväskylä: Minerva.

KUPIAINEN, TARJA 2008: Somia ja rumia lauluja – näkökulmia kansanrunon kauniiseen. – Knuutila, Seppo ja Piela, Ulla (toim.), *Kansan estetiikka*. KSVK 87. Helsinki: SKS.

— 2007: Mytternas Karelen. – Hallberg, Torsten (red.), *Karelen – ett gränsland i Norden*. Stockholm: Norden.

— 2006: Sankarit ja naissankarit. Näkökulmia kalevalaiseen sankaruuteen. – Kupiainen, Tarja ja Vakimo, Sinikka (toim.), *Välimatkoilla. Kirjoituksia etnisyydestä, kulttuurista ja sukupuolesta*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.

LAPPALAINEN, NIINA 2008: Pilaa vai peliä? Miesten ja naisten välinen seksuaalihuumorit työyhteisössä. – Tolonen, Tarja (toim.), *Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli*. Vastapaino: Tampere.

- PELTONEN, ULLA-MAIJA 2008a: Memories and Silences. On the Narrative of an Ingrian Gulag Survivor. – Nanci Adler, Selma Leydesdorff, Mary Chamberlain, Leyla Neyzi (eds.), *Memory and Narrating Mass Violence. Narrating Life Stories in the Aftermath of Atrocity*. Transaction Publishers.
- 2008b: Yksityisiä kuvia 1918. – Kukkonen, Jukka ja Heikka, Elina (toim.), *Puna-mustavalkea. 1918 kuvat*. Helsinki: Suomen valokuvataiteen museo.
- 2007a: Hyvyyden hauraus. Stalinin vankileiriltä selvinneen inkeriläismiehen kertomus. – Stark, Eija ja Stark, Laura (toim.), *Kansanomainen ajattelu*. Helsinki: SKS.
- 2007b: Keksitty Mannerheim – muistamisen ja kertomisen politiikka. – Knuuttila, Seppo ja Piela, Ulla (toim.), *Menneisyys on toista maata*. Kalevalaseuran Vuosikirja 86. Helsinki: SKS.
- 2007c: Remembering and Forgetting the Civil War. Disappeared Husband, Narrated Father. – Lehtimäki, Markku, Leisti, Timo and Rytönen, Marja (eds.), *Real Stories, Imagined Realities. Fictionality and Non-fictionality in Literary Constructs and Historical Contexts*. Tampere: Tampere University Press.
- 2006a: Changing Images of Marshal Mannerheim. – Vihavainen, Timo (toim.), *Mannerheim. Russian Officer. Marshal of Finland*. Helsinki: Pietari-säätiö.
- 2006b: Hidden Narratives and War. – *Ethnologia Fennica. Hidden Culture*. Vol 33. Jyväskylä: Finnish Studies in Ethnology.
- 2006c: Muistiteto folkloristiikassa. – Fingerroos, Outi, Haanpää, Riina, Heimo Anne ja Peltonen, Ulla-Maija (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: SKS.
- 2006d: Muistitieto ja tutkimus (yhdessä Outi Fingerroosin kanssa). – Fingerroos, Outi, Haanpää, Riina, Heimo, Anne ja Peltonen, Ulla-Maija (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: SKS.
- 2006e: Mummosta, Mannerheimista ja sankaruudesta. Kolumni. – *Naistutkimus* 4/2006.
- PELTONEN, ULLA-MAIJA & SALMI-NIKLANDER, KIRSTI (eds.) 2007: Special Issue. Memory and Narration. Oral History research in Northern European Context. – *Suomen Antropologi, Journal of the Finnish Anthropological Society*. Vol 32(4).

Dosentti Ulla-Maija Peltonen työskentelee Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkiston johtajana.